

ГОРСЬКИЙ СЕРГІЙ ВІЛЕНОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов та соціально-гуманітарних дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності і права,
кандидат соціологічних наук, доцент*

ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА СОЦІОЛОГІЇ ПОЛІТИКИ

Соціологія політики, звісно, утворена не «на порожньому місці». А тому визначення предмету треба починати з розкриття її інституалізації. Вона, як специфічна соціологічна теорія сформувалась в 20-30 роках минулого сторіччя, завдяки розробкам представників Чикагської школи Ч. Кулі, Ф. Знанецького, П. Лазарфельда, Г. Лассуелла які відпрацювали методіку соціологічного аналізу політичних процесів. В сучасній соціології політики можна виділити три основні підходи. Відповідно до першого, соціологію політики розглядають як складову частину політології, тобто як специфічний метод який використовує політична наука. Такий підхід не враховує багатогранність і диференціацію політичних процесів, звужує предмет дослідження і позбавляє її права на самостійне існування. Прихильники другого підходу вважають, що соціологія політики вивчає політику. Але так як політика пов'язана з боротьбою за владу і визначає механізм владних відносин в державі, то в цьому випадку предмет соціології політики трактується розширено, але межує з предметом політичної соціології. Така позиція хоч і не позбавляє соціологію політики самостійності, але принижує її роль. Третій підхід визначає соціологію політики як спеціальну теорію, на основі якої відбувається дослідження на теоретичному та емпіричному рівні політичної поведінки індивідів в сфері політичного життя, форм і способів здійснення політики, її природи і цілей. «Соціологія політики – це наукова галузь, що вивчає соціальні аспекти політики. Соціологія політики є також спеціальною галуззю соціологічної науки загалом, у рамках якої вивчаються особливості політичних процесів, закономірності їх протікання і впливу на інші соціальні процеси, функціонування політичної системи суспільства, взаємозв'язок її ланок, стан і розвиток політичної культури різних соціальних верств на різних організаційних рівнях» [1, с. 11]. Такий підхід найбільш адекватно визначає зміст соціології політики і дозволяє визначити основні напрямки дослідницької діяльності в рамках цієї теорії.

Оскільки питання співвідношення соціології і політики складне й неоднозначне, то таким самим складним є і співвідношення політології – як основної політичної науки і соціології політики. Практично це питання єдності і суперечностей, розбіжностей між соціальною теорією і практикою.

Поява соціології політики як самостійної галузі знання пов'язана з діяльністю німецького соціолога Макса Вебера. На відміну від К. Маркса, він зосередив свою увагу на пошуку внутрішніх чинників дій людини. Проаналізувавши великий пласт історичного матеріалу М. Вебер

довів, що ідеї, уявлення, цінності є рушійною домінантою їх соціальної поведінки не меншою ніж економічні умови життя. Соціологія (соціологія релігії або соціологія політики), – писав М. Вебер, – «є наука, яка прагне, витлумачуючи, зрозуміти соціальне дію і тим самим каузально пояснити його процес і вплив» [2, с. 602].

Підхід М. Вебера надав поштовх до подолання домінуючого положення марксизму в соціології. Він заклав основи плюралістичного підходу в соціальному пізнанні та сприяв розвитку багатьох нових напрямків в соціології політики, таких, як теорія політичних еліт.

Теорія політичних еліт багато в чому виникає як відповідна реакція на поширення ідей марксизму і практики масових революційних рухів кінця XIX – першої чверті XX століття. Засновниками теорії по праву можуть вважатися представники, так званої, макіавелівської школи Гаєтано Моска, Вільфредо Парето, Роберт Міхельс.

Г. Моска показує дві можливі тенденції розвитку еліти – це аристократична і демократична тенденції. Перший тип еліти за рахунок своєї закритості і не мобільності закриває будь-який доступ до себе іншим верствам суспільства, що веде до його повного виродження. Друга тенденція найчастіше бурхливо розвивається під час сильних соціальних змін, і тоді відбувається поповнення еліти представниками соціальних низів, які для цього найбільш підготовлені. Розвивається таким чином еліта найбільш продуктивна і рухлива.

Для Г. Моски головне в правлінні еліти – ідея, за допомогою якої правляча меншість прагне виправдати свою владу, намагається переконати більшість у легітимності цієї влади.

В свою чергу, відповідно до теорії В. Парето, еліти – це ті, хто керував завжди, керує зараз і має силу і волю, щоб продовжувати керувати далі, призначаючи собі наступників. «Еліта – це вибрана частина населення, інша його частина тільки підлаштовується до отриманих від неї стимулів» [3, с. 168].

Таким чином, в кінці XIX ст. і в першій половині XX в. в соціології були створені нові теоретичні підходи до аналізу політики і влади, багато в чому відмінні від пануючих в суспільстві філософських і правових уявлень. Політика і влада стають об'єктом дослідження декількох областей знання, серед яких соціологія поступово стверджує своє розуміння і бачення проблем. Важливим етапом у розвитку політичної соціології стає її наступний етап, який збагачує політичну науку декількома парадигмами.

«Поява технічних можливостей швидкого подолання географічного простору і передачі інформації в режимі реального часу в кінці XX ст. зумовили формування нової соціальної системи стратифікації. Найважливішим соціальним наслідком глобальної просторової рухливості є утворення такого рівня соціокультурних взаємодій, який не залежить від простору, точніше від локальних культурних, нормативних та інших умов» [4, с. 186].

Зростання динаміки соціальних змін і конфліктів у всьому світі, в другій половині XX століття, а також поява криз в системах представницької демократії, що супроводжується зростанням недовіри до її

основних інститутів і посиленням протестної поведінки, призвело до появи в політичній соціології нових парадигм.

Парадигма конфлікту стала своєрідною альтернативною парадигмою класової боротьби, створеною в рамках марксистської методології. На відміну від теорії класової боротьби, яка стверджувала неминучість поступового відмирання держави, теорія конфлікту вважає соціальну напруженість найважливішою умовою нормального функціонування і розвитку будь-якої суспільної системи. Внаслідок цього, теорія конфлікту приходить до висновку, що політичне життя органічно включає в себе боротьбу за розподіл і перерозподіл влади, і тому боротьба за владу була, є і буде основою політики.

Боротьба за панування є необхідна умова існування політичного організму, вона створює необхідні гарантії здійснення цивільних і політичних прав і свобод, а також сприяє зміні політичних систем шляхом дезінтеграції і дезорганізації застарілих політичних інститутів. Основним розробником теорії конфлікту стосовно політичної дійсності в ХХ столітті став німецький соціолог Ральф Дарендорф.

На відміну від К. Маркса, він вважав джерелом конфлікту не власність, а владу. Р. Дарендорф стверджував, що панування, а не власність, є універсальним феноменом людського суспільства. Згідно з його поданням, панування наділяє трьома повноваженнями: гарантувати і зберігати (консервативні) норми, розгортати і застосовувати (еволюційні) норми, встановлювати і змінювати (реформістські) норми.

Цим трьома аспектами права, створюваних пануванням, відповідають три класичні форми влади – судова, виконавча і законодавча. Панування як відстоювання власних інтересів. «Насильство відноситься до форми прояву соціальних конфліктів. Під нею маються на увазі засоби, які вибирають конфліктуючі сторони, щоб здійснити свої інтереси» [5, с. 143].

На зміну парадигмі конфлікту в соціології політики, в середині ХХ століття прийшла парадигма політичної культури. Одним із розробників цього напрямку був Габріель Алмонд. Феномен політичної культури, як його визначили самі автори концепції, має на увазі існування специфічних політичних відносин до політичної системи, її різноманітним елементам і ролі самої людини в цій системі. Це певна орієнтація на спеціальний набір соціальних об'єктів і процесів.

Дослідження, проведені в дусі веберівської «розуміючої соціології», привели до виокремлення трьох основних, або «чистих» типів політичної культури: «патріархальна, де немає конкретизації політичних ролей і де орієнтація звичайно не конкретизується; підданська культура, де ставлення до політичної системи в цілому є пасивним; третій тип активістський – культура участі, в якій члени суспільства чітко орієнтовані на систему в цілому» [6, с. 122].

Соціальні зміни другої половини ХХ століття сприяли створенню ще і інших підходів в соціології політики. Представники Франкфуртської школи звернули увагу на феномен розвитку в суспільстві культурної індустрії в якості результату демократизації культури і комунікації. Юркен Хабермас висунув концепцію, яка описує активність учасників виборчого процесу як різновиду діяльності з продажу товарів та послуг.

Пізніше в роботах французького соціолога П'єра Бурдьє була представлена концепція поля політики, в основу якої був покладений маркетинговий принцип. Його теорія поля в певному сенсі продовжує традиції Пітіріма Сорокіна, що стосуються, зокрема, проведення відмінностей між фізичним і соціальним простором.

П. Бурдьє представляє соціальний простір як сукупність автономних полів (економічного, культурного, політичного, соціального), боротьби соціальних агентів за домінуючі позиції. «Соціальне поле можна описати як такий багатовимірний простір позицій, де будь-яка існуюча позиція може бути визначена, виходячи з багатовимірної системи координат, значення яких корелюється з відповідними різними перемінними» [7, с. 16].

На завершення, можна констатувати, що розвиток політичної соціології пройшов кілька періодів, в кожному з яких домінували ті чи інші підходи до вибору основного предмета дослідження. Загальною тенденцією розвитку політичної соціології, як і самої соціології, є перехід від методологічного монізму до помірного плюралізму. На сучасному етапі політична соціологія являє собою досить диференційовану галузь знань, що включає в себе різні парадигми аналізу і сприйняття політичної дійсності, це дозволяє говорити про мультипарадигмальності період її розвитку. Існування певної множини наукових парадигм відображає об'єктивний процес підвищення рівня складності політичних процесів і явищ, наукове пояснення яких сьогодні дуже складно дати виходячи з якої-небудь однієї теорії. Тому знання різних теорій і методів дослідження політики є необхідною умовою отримання професійної освіти сучасного соціолога та своєрідний тест на приналежність до професійного співтовариства.

Список використаної літератури:

1. Головатий М. Ф. Соціологія політики: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2003. – 504 с.
2. Вебер М. Избранные произведения. Москва: Прогресс, 1990. – 806 с.
3. Pareto V. Trattate de Sodologia Generali. Milano, 1964. – Vol. I.
4. Горський С. В. Сучасне місто як віртуальне село // Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти: зб. наук. пр. Вип. 1 – Київ: КНУКіМ, 2018. – 284 с.
5. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта // Социологические исследования. Москва, 1994. – № 5. – С. 142-147
6. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии. // Политические исследования. Москва, 1992. № 4. С. 122-135.
7. Бурдьє П. Социология социальной пространства // СПб.: Алетейя, 2007. С. 288.

Ключові слова: соціологія політики, політика, влада, політичні еліти, контреліта, конфлікт, політична культура, соціальний простір, політичне поле.

Ключевые слова: социология политики, политика, власть, политические элиты, контрэлита, конфликт, политическая культура, социальное пространство, политическое поле.

Key words: sociology of politics, politics, power, political elites, counter elite, conflict, political culture, social space, political field.